

Cumhuriyet Dönemi Türk-Alman İlişkilerinde Sıradışı Bir Aktör: Krupp Firması 1923-1990*

An Unusual Actor in the Republican Era Turkish-German Relations: Krupp Company 1923-1990

Fahri TÜRK** -Emirhan KAYA***

Öz

Krupp Firması, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle silah ticareti alanındaki faaliyetleri neticesinde Türk-Alman ilişkilerinde önemli bir aktör olarak ön plana çıkmıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise söz konusu firmanın Türkiye’de birçok farklı sektör ve sanayi kolunda etkin olması dikkatlerin sivil alanlardaki faaliyetlerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Krupp Firmasının Türkiye’ye yaptığı yatırımlar ve sanayi malzemeleri ihracatı sayesinde Türk sanayisinin gelişimine önemli katkılarda bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada Krupp Firmasının 1923-1990 yıllarını kapsayan dönemde Türk sanayisinin gelişimine nasıl ve ne derece katkıda bulunduğu gözler önüne serilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Krupp Firmasının söz konusu dönemde Türkiye’de demiryolu yapımı, krom ticareti, madencilik, gemi yapımı, demir-çelik sanayisi ve turizm gibi birçok alanda yaptığı yatırımların yanı sıra Krupp yetkilileri ve Türk devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleri mercek altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Alman İlişkileri, Krupp Firması, Sanayileşme, Yatırım

Abstract

Krupp company emerged as an important actor regarding Turkish-German relations as a result of its activities particularly in the field of arms trade after the second half of the 19th century. The company’s effectiveness in various sectors and industrial branches in the Republican era drew attention to its activities in civilian areas. Thus, it emerged as a fact that Krupp’s investments and export of industrial materials contributed to the development of Turkish industry. Accordingly, this study aims to demonstrate how and to what extent Krupp contributed to the development of Turkish industry from 1923 to 1990. Within this respect, the firm’s investments in the fields such as railway construction, chrome trade, ship-building, mining, iron and steel industry and tourism as well as the mutual visits of company officials and Turkish statesmen were examined in this study.

Key Words: Turkish-German Relations, Krupp Company, Industrialization, Investment

GİRİŞ

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren silah ticaretiyle ilgili faaliyetleri sayesinde Türk-Alman ilişkilerinde önemli bir aktör olarak rol alan Krupp Firması, 1923 yılı sonrasında da özellikle sivil alanlardaki etkinliği ile “iki yeni cumhuriyet” arasındaki ilişkilerde etkili olmaya devam etmiştir. Bu bağlamda Krupp Firmasının Cumhuriyet döneminde Türkiye’deki faaliyetleri incelendiğinde farklı sektör ve sanayi kollarında yapılan yatırımlar ön plana çıkmaktadır. Firma

* Makalenin Geliş Tarihi: 04.08.2016, Kabul Tarihi: 30.03.2017

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Edirne/TÜRKİYE, fahriturk11@gmail.com

*** Arş. Gör., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Edirne/TÜRKİYE, emirhankaya@trakya.edu.tr

bu çerçevede demiryolu yapımından madencilığe kadar birçok alanda faaliyet gösterirken, Türkiye'ye sevk ettiği sanayi makineleri ve malzemeleriyle Türk sanayisinin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada Krupp Firmasının 1923-1990 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'de sivil alandaki faaliyetleri incelenmektedir. Her ne kadar söz konusu firma 1933 yılından sonra Türkiye ile tekrar silah ticaretine girmiş olsa da bu çalışma daha çok sivil alandaki faaliyetler üzerine yoğunlaşacaktır. Bu çalışmada cevap aranacak soru, Krupp Firmasının ne dereceye kadar Türk sanayileşmesine katkıda bulunduğu şeklindedir? Bu soruya cevap verebilmek için izlenen yol haritası aşağıda tarif edildiği şekilde olacaktır: İlk Krupp Firması ve Türkiye arasındaki ilişkilerin net bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilmek için Osmanlı döneminde Essen'in İstanbul ile geliştirdiği silah ticareti merkezli ilişkiler ortaya konulacaktır. Bu retrospektif temelde Krupp Firması ve Türkiye arasındaki ilişkilerin 1923'ten sonra başlamadığı dolayısıyla Cumhuriyet döneminde yeni bir keyfiyet kazandığı görülecektir. Ardından, Krupp Firmasının söz konusu dönemde Türkiye'nin sanayileşmesine verdiği önem vurgulanacak ve bu yönde gerçekleştirdiği faaliyetler; öncelikle silah ticareti alanında ardından demiryolu yatırımları, demir çelik, madencilik, gemi yapımı ve diğer yatırım alanlarında ortaya konulacaktır. Son olarak hem Krupp yetkililerinin hem de Türk devlet adamlarının yapmış oldukları karşılıklı ziyaretler ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Böylece Krupp Firması ve Türkiye arasında gerçekleştirilen dostane ikili ilişkilerin Türkiye'nin sanayi alanındaki gelişimine nasıl katkıda bulunduğu gözler önüne serilecektir.

Mevcut yazında Cumhuriyet dönemi Türk-Alman ilişkileri çerçevesinde Krupp Firmasının Türkiye ile sivil alanda geliştirdiği ilişkiler üzerine herhangi bilimsel bir eser olmadığından söz konusu bu çalışma alandaki mevcut boşluğu dolduracak özgün bir araştırmadır. Esas itibarıyla Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Krupp Firması Tarih Arşivi, Cumhuriyet Gazetesi ve Milliyet Gazetesine ait arşivler ile Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğüne ait "Ayın Tarihi" isimli birincil kaynaklardan elde edilen verilere dayanan bu arşiv çalışmasında niteliksel içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca birçok Türk sanayi kuruluşları ile mühendislik odalarının çevrimiçi sitelerinden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada iki farklı Alman para birimi kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi 1918-1945 döneminde kullanılan Reichsmark ((RM) "İmparatorluk Markı") adı verilen para birimidir. Diğeri ise 1949-2002 yılları arasında tedavülde kalmış olan Deutsche Mark ((DM) "Alman Markı") denen para birimidir.

Krupp Firması ve Türkiye

Türkiye ve Almanya arasındaki silah ticaretinin uzun bir geçmişi vardır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Krupp Firması ile Osmanlı Devleti arasında silah ve

mühimmat alış-verişi alanında kurulan ilişkiler özellikle II. Abdülhamit zamanında dal budak sarmıştır. Söz konusu firma ile ilişkiler 1860 yılında Aristarki Bey (Gregory Aristarchis) tarafından tesis edilmiştir. Bundan bir yıl sonra ise numunelik bir top gönderilmiştir. Sonuçta Türkiye bu firmaya ilk top siparişini 1863 yılında 48 adet sahra topu ismarlayarak gerçekleştirmiştir. Bu şekilde Türkiye ve Krupp Firması arasında kurulan ilişkiler on yıllar boyunca ciddi anlamda kesintiye uğramadan devam etmiştir.¹

Osmanlı döneminde Krupp Firması Türkiye'ye esas itibarıyla silah ve mühimmat ihracı gerçekleştirirken, söz konusu firma Almanya'nın 1920 yılında imzaladığı Versay Anlaşması gereğince silah üretiminden men edilmiş olmasından dolayı 1923 sonrası dönemde Türkiye ile ilişkilerinde sivil ticaret malzemelerinin satışına öncelik vermek zorunda kalmıştır. Her ne kadar 1933-1945 döneminde Krupp Firması Türkiye'ye bazı silah ve mühimmat ile denizaltılar gibi büyük çaplı sanayi malları sevk etmişse de Cumhuriyet döneminde Türkiye ile söz konusu firma arasındaki ilişkilerin bel kemiğini bu ülkenin sanayileşme çabaları çerçevesinde sivil alanda yapılan işbirliği oluşturmuştur. Krupp Firması hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde bu ülkeye silah sevkiyatında bulunmuş hatta ticari ilişkiler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tam anlamıyla demir-çelik ürünleri ve tesisleri gibi sivil malzemelerin ve tezgâhların ihracına yoğunlaşmıştır.

Yukarıda vurgulandığı üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Krupp Firması Türkiye'ye bu kez askeri olmayan sanayi ürünleri ihraç etmeye başlamıştır. Bu bağlamda hiç kuşkusuz söz konusu firmanın Türkiye'de açmış olduğu temsilciliklere büyük görevler düşmüştür.² Krupp Firmasının Türkiye temsilciliğini 1924 yılında İstanbul'da faaliyet gösteren G. Dielman Firması üstlenmiştir. 1936 yılında bu temsilcilik görevi İstanbul ve Ankara'da şubeleri bulunan Süha Fazlı Orak Ticaret ve Sanayi Evi ve Berlin'de faaliyet gösteren Orient Dışsatım ve Ticaret Anonim Şirketine (Orientexport-Handels-GmbH) tevdi edilmiştir. 1942 yılında ise bu görev, Ankara'da bulunan Üç Halka Firması tarafından üstlenilmiştir.³ Esasında Türkiye'de sürekli bir temsilciliğin bulundurulması bu ülkeye verilen önemin de bir göstergesi idi.

- 1 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Fahri Türk, *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914*, Krupp Firması, Mauser Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephane Fabrikaları, IQ Yayınları, İstanbul 2012, s. 226.
- 2 Krupp Firması Osmanlı döneminde de Türkiye ile ilişkilerine atfettiği önemden dolayı 1869'da Otto Dingler adlı şahsı Türkiye temsilciliğinin başına getirmiştir. 1889 yılında bu temsilcilik görevi August Huber'e verilmiştir. İstanbul'da Huber Frerés olarak ünlenen bu temsilcilik 1914 yılına kadar varlığını idame ettirmiştir. Frerés'in İstanbul Boğazı'nda 64.000 metrekarelik bir alan üzerine yaptırmış olduğu villa günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın yazlık rezidansı olarak kullanılmaktadır (Bu konuda daha ayrıntılı olarak bkz. Türk, *a.g.e.*, s. 233).
- 3 Daten über die Beziehungen der Firma Krupp zur Türkei, Anlage: Bl. I.6, Historischer Archive der Firma Krupp, Türkei D22.

Gazi

Akademik
Bakış

123

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

Türkiye'ye 1923-1939 döneminde daha çok demiryolu malzemeleri ihraç eden ve Batı Anadolu'daki madenleri işleten Krupp Firması İkinci Dünya Savaşı döneminde bu ülkeye silah ve mühimmat satışı da gerçekleştirmiştir. Söz konusu dönemdeki bu ticari ilişkiler askeri alanla sınırlı kalmamış, sivil alan da bundan nasibini almıştır. Bu bağlamda bir örnek vermek gerekirse, Türkiye Temmuz 1943-Temmuz 1944 tarihleri arasında Krupp Firmasından toplam değeri 4.617.553 RM olan sivil malzeme alımına gitmiştir.⁴ Krupp Firmasının Türkiye ile ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kesilmemiş, aşağıda ayrıntılı olarak görüleceği gibi bilâkis Adnan Menderes'in 1954 yılında Essen'e yapmış olduğu ziyaretle zirveye çıkmıştır.⁵ Krupp Firması sadece doğrudan kendisinin üstlenmiş olduğu projelerden değil diğer Alman firmalarının Türkiye ile yapmış oldukları ticaretten de kâr elde etmiştir. Örneğin, Enerji Birliği Anonim Şirketi (Kraftwerk Union GmbH) Bursa yakınlarında Tunçbilek Santralini kurduktan sonra iri kıyım kömür kütlelerinin kesilebilmesi için Krupp Firmasından büyük çekimler sipariş vermiştir.⁶ Söz konusu firma bundan başka diğer Alman firmaları olan Alfred Palucca ve Röchling'in Kütahya bölgesinde çıkarmış olduğu yıllık krom üretiminin yarısını almıştır.⁷

Krupp Firmasının Türkiye'nin sanayileşmesinde oynadığı rol zamanın Sanayi Bakanı Celal Bayar ve firma yetkilileri arasında geçen görüşmelerden de anlaşılmaktadır. Krupp Firmasının bildirdiğine göre, 1932 yılında Bayar, Türkiye'nin sanayileşme programı çerçevesinde yapılması planlanan maden işletmesi için gerekli ön araştırmaların hayata geçirilmesini Krupp yetkililerinden istemiştir. Krupp temsilcileri ayrıca Türkiye'deki maden ve kömür yatakları ile ilgili gerekli fizibilite çalışmalarının yaptırıldığını vurgulamışlardır. Hatta madenlerden sorumlu Dr. Böhne bu çalışmaları yürütmek için Ocak 1933'ten itibaren birkaç ay Türkiye'de kalmıştır. Krupp Firması Alman makamlarından bu iş için gerekli olan devlet garantisinin kendi işletmesine verilmesini rica etmiştir.⁸ Kaynak: Historischer Archive der Firma Krupp, Türki, D.22, Ruhrnachrichten, 1. Juni 1957, HA Krupp FAH V H 5, Ruhrnachrichten, 19 August 1967, HA Krupp D.22.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Krupp Firması çeşitli konsorsiyumlarda yer almak suretiyle de Türkiye'nin sanayileşmesine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Örneğin, Krupp Firması 1932'de Türkiye'ye 200 milyon RM tutarında kredi teklif eden konsorsiyumun ortaklarından birisi konumundaydı. Konsorsiyum ortakları arasında bu firmanın haricinde; Vereinigte Stahlwerke, AEG, Siemens, Julius Berger ve Otto Wolf gibi dev şirketler yer almaktaydı. Türkiye bu krediyi

4 WAZ, 1 Ekim 1958, HA Krupp, E II 22 h.

5 Krupp D 22 ve WA XVIz 125 ve Krupp'sche Mitteilungen, Yıl 38, No.4, Ekim 1954.

6 Blick durch die Wirtschaft, 26.07.1973, HA Krupp, E II 22 d.

7 Meral Avcı, *Die türkisch-deutschen Wirtschaftsbeziehungen in den Jahren von 1923 bis 1945 unter Beachtung der politischen Entwicklungen*, Shaker Verlag, Aachen 2014, s. 162.

8 Avcı, *a.g.e.*, s.174.

Gör

Akademik
Bakış

124

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

Almanya'dan mal ithali için kullanılabilecekti. Ancak bu krediden yararlanılıp yararlanılmadığı net olarak belli değildir. Esasında Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan bir habere göre, Almanya'da meydana gelen hükümet değişikliği yüzünden söz konusu bu kredinin Türkiye'nin sanayileşmesi açısından pek bir önemi yoktu.⁹

Tablo 1: Krupp Firmasının Türkiye'deki Faaliyetleri 1954-1989

Yıl	Kurulmuş Olan Tesisler/Değer
1954	1-Mustang marka kamyonlar
1955	2-Mustang marka kamyonlar (çok sayıda)
1957	3-Karabük Demirçelik Fabrikası için yüksek fırın/1.200.000 DM 4-Boğaz Köprüsü'nün yapımına iştirak 5-Wolfram madenlerinin çıkarılması için ikinci bir demir çelik tesisinin kurulmasına iştirak 6-Altı adet çimento fabrikasının kuruluşuna iştirak
1958	7-Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın yıllık üretim kapasitesinin 0,25 milyon tondan 0,60 milyon tona çıkarılması 8-Başka bir yüksek fırın yapımı (günlük 1.000 ton kapasiteli)
1967	9-Tarsusta yağlı tohumlardan ve meyvelerden yemek yağı çıkarmak için iki adet solvent ekstraksiyon tesisi kurulması/2.800.000 DM
1969	10-Köyceğiz ve Dalaman adlı iki yük gemisi siparişinin alınması
1973	11-İki adet çekiçli kırıcı (Tunçbilek Termik Santrali) 12-DMT-tesisi (yıllık 60.000-120.000 ton kapasiteli)/9.000.000 DM
1974	13-Bandırma Limanı'na bor ihracı için depolama ve sevk tesisleri yapımı
1976	14- Divriği Demir Madenleri için demir cevheri hazırlama ve depolama tesisleri yapımı/58.000.000 DM
1981	15- Soma Termik Santrali için kömür taşıma ve ardiye araç-gereçleri/23.000.000 DM
1983	16- Gümüşköy'de gümüş çıkarma tesisleri kurulması ve mühendislik hizmetleri/50.000.000 DM
1985	17- Soma Kömür İşletmelerine kömür sevkiyatı için 8,5 kilometrelik bir yürüyen bant sisteminin kurulması
1986	18- Aliağa Çukurova Çelik Endüstrisine bağlı çelik fabrikasına UHP-ark fırınları gönderilmesi
1987	19- Soma Termik Santrali için kömür taşıma ve konveyör sistemi yapımı/70.000.000 DM 20- Bir çimento fırını hattının tadilatının yapımı/6.000.000 DM
1988	21- Küçük bir demir çelik tesisinin yapımı (üretim kapasitesi yıllık 450.000 ton)/33.000.000 DM
1989	22- Soma Termik Santrali'nin üçüncü genişleme aşaması için kömür taşıma, çıkarma ve işleme tesisleri yapımı

9 Avcı, a.g.e., s. 173-174.

Gazi

Akademik
Bakış
125
Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

Kaynak: Historischer Archive der Firma Krupp, Türki, D.22, Ruhrnachrichten, 1. Juni 1957, HA Krupp FAH V H 5, Ruhrnachrichten, 19 August 1967, HA Krupp D.22.

Silah Ticareti

1923 sonrasında Krupp Firması Versay Anlaşması'nın getirdiği kısıtlamalar yüzünden her ne kadar ilkin Türkiye'ye silah ihraç edememiş ise de, Almanya'da Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra tekrar askeri teçhizat ve tesis yapımına yöneldiğinden bir süre sonra Türkiye'ye savaş araç-gereci satışı yeniden başlamıştır. Krupp Firması 1936-1937 döneminde Türkiye'ye 91.000.000 RM değerinde 15 santimetrelilik top, topçu malzemesi, römork ve denizaltı sevk etmiştir. Bunun haricinde 1939'da Gölcük Askeri Limanı'nın yapımını üstlenen konsorsiyuma iştirak eden bu firma, gene aynı yıl Türkiye'ye Döneberg/Hamburg Dinamit Anonim Şirketi ile birlikte 50.000 adet kovan (7,5/42'lik) ve 50 atımlık sevk barutu ihraç etmiştir. Daha sonra Krupp Firmasına verilen siparişler [üç adet denizaltı, 20 adet Krupp topu (15 cm) ve on iki adet Skoda topu (21 cm'lik)] 1939 yılında Adolf Hitler'in emri gereğince durdurulmuştur. 20 adet Krupp topundan sadece üç tanesi Türkiye'ye sevk edilmiştir.¹⁰

Ayrıca Krupp Firmasına bağlı Germania Tersanesi'nde 1939 yılında Saldıray ve Batıray adlı denizaltılar kızaktan indirilmiştir. Hatta son anılan denizaltının hizmete sokulma törenine Türkiye Konsolosu Hamdi Arpag da katılmıştır.¹¹ Ancak bu bağlamda Cumhuriyet döneminde Türkiye ve Krupp Firması arasındaki silah ticareti alanındaki ilişkilerin gerek yoğunluğu gerekse devlet açısından önemi bakımından 1914 öncesine karşılaştırılmaktan oldukça uzak olduğu söylenebilir.

Demiryolu Yatırımları

Krupp Firmasının Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde yaptığı yatırımlar dikkate alındığında, bunların esas itibarıyla demiryolu yapımı etrafında kümeleniği görülmektedir. Türkiye'de demiryolu köprüleri inşa eden Alman firmaları arasında yer alan Krupp, demiryolu yatırımları konusunda Otto Wolff ve Philip-Holzmann gibi şirketlerle rekabete girmiştir.¹² Firma bir yandan Türkiye'de demiryolu köprüleri inşa etmiş diğeri yandan da bu ülkeye vagon, lokomotif ve lokomotif malzemesi ihracatı gerçekleştirmiştir.

Krupp Firması ilk olarak 1930 yılında diğeri Alman firmalarının da katılımıyla oluşturulan bir konsorsiyumda yer alarak Türkiye'deki demiryolu yapımı çalışmalarına katkıda bulunmaya başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye,

10 Fahri Türk, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1923-1945", *Belleten*, LXXIX/ 285, 2015, s. 766-767.

11 HA Krupp, D.22.

12 Yavuz Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 53-54.

6 Ağustos 1930 tarihinde “Krupp konsorsiyumu”¹³ olarak adlandırılan Alman firmalarından demiryolu malzemesi satın almak üzere bir kredi anlaşması imzalamıştır. 40-50.000.000 DM (yaklaşık 20-25.000.000 TL) değerindeki demiryolu malzemesinin 1934 yılına kadar Türkiye’ye sevk edilmesini öngören bu anlaşma, Bayındırlık Bakanı Recep Peker ile Krupp Firmasının Müdürü Bamberg arasında imzalanmıştır. Sevkiyatın üçte birini yapı malzemeleri oluştururken; lokomotifler, vagonlar, platformlar, köprüler, atölyeler ve fabrikalar için makineler ve çeşitli yedek parçalar da Türkiye’ye sevk edilecek malzemeler arasında yer almıştır. Krupp Firmasının söz konusu sevkiyatta payına düşen ise 70.000 ton ray ile 13 lokomotifin teslim edilmesi olmuştur. Anlaşma, Türk hükümetinin kredi borcunu 1936 yılı sonuna kadar ödemesini öngörürken talep edilmesi halinde bu sürenin üç yıla kadar uzatılması hususu da kayıt altına alınmıştır.¹⁴

Krupp Firması (Henschel-Krupp), yük trenleri için ürettiği ağır kızgın buharlı lokomotifleri 1933 yılında Türkiye’ye teslim etmiştir. Söz konusu buharlı lokomotiflerden biri olan ve Maraş deposuna bağlı olarak çalışan 34061 numaralı lokomotif Ankara Açık Hava Buharlı Lokomotif Müzesi’nde¹⁵ sergilenmektedir.¹⁶ Bunun yanı sıra Türkiye 1935 yılında demiryollarının elektrifikasyonu için Krupp Firmasından 11.000.000 TL tutarında malzeme sipariş etmiştir.¹⁷ İlerleyen yıllarda Türkiye’ye lokomotif satmaya devam eden Krupp Firmasının krom ticareti konusundaki çıkarları bu konuda da belirleyici olmaya başlamıştır. Örneğin, Krupp Firması 1943 yılında aylık 15.000 ton krom karşılığında 71 lokomotif ve 1.000 adet vagonu Türkiye’ye göndereceğini açıklamıştır. Türkiye bu vagonların ve lokomotiflerin bir kısmını Almanya’ya krom sevk etmek için Guleman-Haydarpaşa ve Guleman-Zonguldak demiryolu hatlarında kullanırken diğer kısmını da İngiltere’ye ve Amerika’ya krom sevk eden limanlara yönlendirmiştir.¹⁸

13 Söz konusu konsorsiyumu oluşturan firmalar arasında; Krupp, Henschel, Schichau, Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg, Otto Wolf, Linke-Hoffmann-Dusch Werke, Gutehoffnungshütte ve Vereinigte Stahlwerke gibi firmalar yer almaktadır (Bkz. Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939): İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 59).

14 Koçak, *a.g.e.*, s. 59-60.

15 Ankara Açık hava Buharlı Müzesi 5 Aralık 2013 tarihinde TCDD Behiç Bey İşletmeleri’nin bulunduğu yere taşınmıştır [Bkz. Ümit Sarıaslan, “Kara Tren Gelmez M’ola...TCDD Açık hava Buharlı Lokomotif Müzesi Taşındı”, *Kent ve Demiryolu*, 24 Şubat 2014, <http://kentvedemiryolu.com/icerik.php?id=1030>, (17.03.2016)].

16 “Türkiye ve ThyssenKrupp- 145 Yıllık Başarılı Ortaklık”, *ThyssenKrupp Encasa*, <http://www.tk-encasa.com.tr/turkiye-ve-thyssenkrupp-145-yillik-basarili-ortaklik>, (18.12.2015). Ayrıca söz konusu lokomotif hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TCDD 34061 Nolu Buharlı Lokomotifi, TCDD Personel Sitesi, <http://tcdd.net/tcdd-34061-nolu-buharli-lokomotifi>, (18.12.2015).

17 Yücel Güçlü, “Turkish-German Relations from Montreux to the Second World War”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol. XXIX, 1999, s. 51. Bu konuda ayrıca bkz. HA Krupp D 22.

18 Murat Önsöy, “1939-1944 İngiliz-Alman İktisadi Harbi: Türk Kromu Üzerine Pazarlıklar”, *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXX/1, 2012, s. 112.

Demir-Çelik Sanayisi

Türkiye’de demir-çelik sanayisinin kurulmasında da önemli katkıları olan Krupp Firması, bu kapsamda Sümerbank’a 9.000.000 TL’lik kredi açmıştır. Kurulacak demir-çelik fabrikasının yerini tespit etmek amacıyla görevlendirilen teknik bir heyeti Türk hükümetinin emrine veren Krupp Firması, bu proje için Türkiye’ye sağladığı kredi karşılığında fabrika inşaatının kendisine verilmesini de şart olarak koşmamıştır.¹⁹ Firma 1937 yılında Karabük’te kurulması planlanan demir-çelik işletmelerinin yapım hakkını elde edebilmek için İngiliz firması H. A. Brassert ile yarışmış fakat bu ihaleden galip ayrılan İngilizler olmuşlardır.²⁰ Krupp Firmasının vermiş olduğu teklif yıllık 80.000 ton kapasitesinde iken, İngiliz Brassert Firması yıllık 150.000 ton kapasiteli bir proje önerisinde bulunmuştur. Ayrıca İngilizlerin bu proje için 2.500.000 sterlin tutarında bir kredi vermesi ihaleyi İngilizlerin almasıyla sonuçlanmıştır.²¹ Böylece 1930 yılında planları Krupp Firması tarafından yapılan Karabük Demir-Çelik Fabrikası 1937-1939 yılları arasında İngilizler tarafından yapılmıştır. Karabük Demir-Çelik Fabrikasının yapımı için Brassert Firmasıyla 29 Eylül 1936 tarihinde kesin anlaşmaya varılmış, fabrikanın temelleri İsmet İnönü ve İngiliz Büyükelçisi Sir P. Loraine’in de katılımlarıyla 3 Nisan 1937’de atılmıştır.²²

Krupp Firması Karabük Demir-Çelik Fabrikasının inşasını üstlenememesine rağmen ilerleyen yıllarda bu fabrikanın gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. 21 Haziran 1956’da Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının tevsi edilmesi (genişletilmesi) için diğer yabancı firmalarla girdiği rekabeti kazanan Krupp Firması, fabrikanın yıllık ham çelik üretim kapasitesinin 1959 yılına kadar 180.000 tondan 400.000 tona çıkarılacağını bildirmiştir.²³ 24 Mayıs 1957’de Karabük Demir-çelik Fabrikasını ziyaret eden Cumhurbaşkanı Celal Bayar da fabrikanın genişletilmesi ile ilgili proje kapsamında Krupp Firmasına sipariş edilen üçüncü yüksek fırın inşasının 1958 yılında tamamlanacağını duyurmuştur. Bayar ayrıca, gene aynı yıl sonuçlandırılacak olan bu projeye birlikte yıllık 120.000 ton olan ham demir üretiminin 700.000 tona çıkarılacağını, hadde üretiminin ise 500.000 tona ulaşacağını bildirmiştir.²⁴ Krupp Firması 1958 yılında Karabük tesislerindeki haddehanenin üretim kapasitesinin % 200 artırılması için çalışmalar yapmış, bu kapsamda firma tarafından altı adet SM fırın tedarik edilmiş ve ilave fırınlar inşa edilmiştir.²⁵

19 Özgüldür, *a.g.e.*, s. 88.

20 Önsoy, *a.g.m.*, s. 100.

21 Mahmut Kiper, “Fabrikalar Kuran Fabrika Kardemir ile Türkiye Demir-Çelik Sektörünün Öyküsü”, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Metalurji Mühendisleri Odası, s. 21, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi165/d165_1825.pdf, (28.02.2016).

22 Koçak, *a.g.e.*, s. 205.

23 “Krupp Fabrikası Karabük’ü Tevsi Edecek”, *Milliyet*, 21 Haziran 1956.

24 “Demir ve Çelik İstihsalı Büyük Ölçüde Artıyor”, *Milliyet*, 25 Mayıs 1957.

25 “Türkiye ve ThyssenKrupp- 145 Yıllık Başarılı Ortaklık”, ThyssenKrupp Encasa, <http://www.tk-encasa.com.tr/turkiye-ve-thyssenkrupp-145-yillik-basarili-ortaklik>, (18.12.2015).

Krupp Firmasının Türkiye'deki demir-çelik sanayisine ilgisi sadece Karabük Demir-Çelik Fabrikaları ile sınırlı kalmamıştır. 27 Temmuz 1955 tarihinde Türkiye'de Karabük Demir-çelik Fabrikalarından sonra ikinci ağır sanayi merkezinin kurulması için gerekli hazırlıkları ve araştırmaları yapmak üzere Alman Krupp Firması ve dört milli bankanın (Sümerbank, Etibank, İş Bankası, Emlak ve Kredi Bankası) katılımıyla "Maden Arama ve Etüd A.Ş." adında bir şirket kurulmuştur.²⁶ Bakanlar Kurulu, 1956 ve 1957 yıllarında aldığı kararlarla söz konusu şirketin kuracağı yeni işletme için Türkiye'ye ithali talep edilen 300.000 marklık aynı sermayenin ve 160.000 mark tutarındaki fikri hak ve sermayenin 6.224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'ndan faydalandırılmasını uygun görmüştür.²⁷ Selahattin Sarıbaşıoğlu'nun hazırladığı rapora²⁸ göre, Ereğli'de 1958'de yılda 470.000 ton yassı demir üretmeyi hedefleyen bir demir-çelik fabrikasının yapımına başlanmış ve bu işletme 1965 yılında hizmete alınmıştır. Fakat Krupp Firmasının hammadde durumunu yeterli bulmayarak söz konusu ortaklıktan ayrılması üzerine "Koppers Assoc." isimli konsorsiyum (%21) ile "Chase Int. Investment Co." Firması (%8,25) yabancı ortaklar olarak bu entegre tesisin kuruluşunda önemli rol oynamışlardır.²⁹

Krupp Firmasının demir-çelik sanayisiyle ilgili girişimleri ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Bu firma ile Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri 1976 yılında Divriği'de demir cevheri hazırlama ve depolama tesisleri kurmak amacıyla anlaşmaya varmıştır. Buna göre tesislerin yapımı için Krupp Firmasına yaklaşık 38.600.000 DM tutarında ödeme yapılması öngörülmüştür.³⁰

- 26 Söz konusu şirket üç yıllığına ve 1.000.000 lira araştırma sermayesi ile kurulmuştur. Gerekli araştırmaların tamamlanmasından sonra aynı hissedarlar tarafından 400.000.000 lira sermayeli bir ağır sanayi işletmesinin kuruluş hazırlıklarına başlanması planlanmıştır ("İkinci Ağır Sanayi Merkezi Kuruluyor", *Milliyet*, 28 Temmuz 1955).
- 27 24 Ağustos 1956 tarihli Bakanlar Kurulu karamamesi Türkiye'ye ithal edilecek olan sondaj makineleri, baggarlar, martopikörler, ateşleme makinası ve nakil vasıtalarının ithali ile ilgiliyken (BCA 030.18.01.02.144.71.16), 12 Nisan 1957 tarihli kararname ise Krupp Firmasının maden sahalarında yapacağı jeolojik tetkik ve etütler, mikroskopik determinasyon ve komple tahliller, laboratuvar tecrübeleri ve madenlerin rasyonel istihsali için yapacağı etütleri ve projeleri kapsamaktadır (BCA 030.18.01.146.20.14). Fikri hak ve hizmetlerle ilgili 12 Nisan 1957 tarihli kararname, 7 Haziran 1957 tarihinde iptal edilmiştir (BCA 030.18.01.146.29.12).
- 28 Daha önce Maden Hurdacılığı Şirketi'nin Genel Müdürü olan Sarıbaşıoğlu; söz konusu raporunda ikinci entegre demir-çelik tesisinin Ereğli, Edremit Körfezi ya da İskenderun'da kurulmasını önermiştir. Mahmut Kiper, "Paydossuz Bir Yaşam: Selahattin Şarıbaşıoğlu", *Metalurji Dergisi*, TMMO Metalurji Mühendisleri Odası, Sayı 163, 2012, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi163/d163_1826.pdf, (24.12.2015), s. 21.
- 29 Mahmut Kiper, "Fabrikalar Kuran Fabrika' Kardemir ile Türkiye Demir-Çelik Sektörünün Öyküsü", *Metalurji Dergisi*, TMMO Metalurji Mühendisleri Odası, Sayı 165, Mayıs 2013, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi165/d165_1825.pdf, (17.12.2015), s. 23.
- 30 Bu tutar, Divriği'de yapımı planlanan tesisler için ödenecek olan toplam 58.000.000 DM'nin üçte ikisine karşılık gelmektedir. Kalan tutarın da çeşitli firmalara ödeneceği ifade edilmiştir. "Krupp, Demir Depolama Tesisi Kuruyor", *Milliyet*, 21 Ağustos 1976.

Gazi

Akademik
Bakış

129

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

Madencilik

Krupp Firmasının Türkiye'deki en önemli faaliyet alanlarından bir diğeri de krom ticareti olmuştur. Örneğin, 14 Mayıs 1936 tarihinde Elazığ kromları üzerine "ilk kazma darbesinin" vurulmasından sonra aynı yıl çıkarılan 30.000 ton roş kromitin Krupp Firmasına satıldığı belirtilmektedir.³¹ Yukarıda ifade edildiği gibi, Krupp Firması için demiryolu yatırımlarında belirleyici olan krom ticareti, gemi inşası alanında da önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, 1948 yılında hükümetin çalışmayan krom madenlerinin tekrar işletmeye alınmasına yönelik kararından sonra Fethiye Karakaklık Krom Madeninin işletmesini alan Sıtkı Davut Koçman, 1949 yılında krom ihracatını daha sağlıklı bir biçimde yapabilmek için gemi satın almak amacıyla Krupp Firması ile bir anlaşma imzalamıştır. Krupp Firması bu anlaşmayla İran'dan ithal ettiği madenlerin tamamını Türkiye'den almayı ve karşılığında Koçman için nakliye gemileri inşa etmeyi kabul etmiştir. Firmanın gemileri teslim etmesi sonrasında ise 1952 yılında Koçtuğ Denizcilik ve Ticaret A. Ş. kurulmuştur.³²

Krupp Firmasının adı Türkiye'nin ferrokrom üretme kapasitesinin artırılması yönündeki girişimlerde anılmasına rağmen firmanın bu konuda olumlu bir katkısından söz etmek mümkün değildir. Zira Elazığ'da bir ferrokrom fabrikası kurulması için öncelikle Krupp Firmasından teklif alınmasına rağmen bu teklifin Batı Almanya'nın Ankara Büyükelçisi tarafından böyle bir girişimin Türkiye'nin Almanya'ya krom cevheri ihraç etmesini engelleyeceği ve iki ülke arasında rekabete neden olarak dostluklarına gölge düşüreceği gerekçesiyle reddedilmiştir.³³ Daha sonra 1972 yılında yapımına başlanan ferrokrom tesisleri, 1977 yılında faaliyete geçmiştir.³⁴ Elazığ Ferrokrom Tesisleri, Almanya'nın baskılarına rağmen, Japonya'dan temin edilen kredi ve teknoloji ile kurulmuştur.³⁵

Krupp Firmasının Türkiye'de madencilik sektöründe faaliyet gösterdiği bir diğer alan gümüş madenciliğidir. 1970'li yıllarda Kütahya'nın Merkez ilçesine bağlı Gümüşköy-Aktepe'de gümüş madeni arama ve çıkarma çalışmalarına başlayan Etibank, bölgede bulunan gümüş rezervinin değerlendirilmesi ve teknoloji transferi için Krupp Firması ile 21 Haziran 1977 tarihinde bir

- 31 M. Mustafa Çinkı, "Krom; IMF, WFO ve WB Kısacasında Özelleştirmeye Kadar Uzanan Kanlı Bir Öykü", *Metalurji Dergisi*, Sayı 128, 2002, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi128/d128_2831.pdf, (15.03.2016), s. 5.
- 32 Sıtkı Koçman Vakfı, <http://www.xn--stkkomanvakf-odb54hcak.org.tr/Sayfa.aspx?Dil=TR&Sayfa=10&Tip=S>, (22.12.2015).
- 33 Burhan Ulutan, *Etibank 1935-1985*, Ankara 1987, s. 228'den aktaran Yalçın Bayer, "Osmanlı Petrolü Fark Edemedi, Bizler de 'Krom'u Anlayamıyoruz", *Hürriyet*, 11 Mart 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/osmanli-petrolu-fark-edemedi-bizler-de-krom-u-anlayamiyoruz-22790817>, (18.12.2015).
- 34 "Eti Krom A. Ş. Genel Müdürlüğü'nün Tarihçesi", *T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı*, <http://www.oib.gov.tr/portfoy/etikrom.htm>, (18.12.2015).
- 35 Çinkı, *a.g.m.*, s. 8.

anlaşma imzalamıştır.³⁶ Gümüşköy'de 1975 yılında faaliyete geçirilen ve Eti Gümüş A.Ş.'ye ait olan maden ocakları ve tesisleri, daha sonra 1987 yılında Krupp Firması tarafından işletilmeye başlanmıştır.³⁷ 27 Ağustos 1987 tarihinde Başbakan Turgut Özal'ın da katıldığı bir törenle açılışı yapılan Yüzüncü Yıl Gümüş Tesisleri, Türkiye açısından beklenen toplumsal ve ekonomik faydayı sağlayamamıştır. Yılda 122.000 kilogram gümüş çıkarmak umuduyla Almanya'dan 300.000.000 marklık gümüş çıkarma makinesi satın alınmasına rağmen üç yılda ancak 70.000 kilogram gümüş çıkarılabildiği ve bu arada dünya piyasalarında gümüşün fiyatının düşmesi bu girişimin ciddi şekilde eleştirilmesine neden olmuştur.³⁸ Etibank, hedeflenen üretim kapasitesine ulaşılamaması üzerine yanlış teknoloji getirmekle suçladığı Krupp Firmasını bu durumdan sorumlu tutmuş ve firma aleyhine tazminat davası açmıştır. Dava sonucunda Krupp Firmasının 6.500.000 mark tazminat ödemesine karar verilmiştir.³⁹ Eti Gümüş A.Ş. nihayetinde 2004 yılında yapılan özelleştirme kapsamında Yıldızlar SSS Holding bünyesine katılmıştır.⁴⁰

Krupp Firmasının açtığı siyanürlü gümüş madeninin 100 metre yakınında bulunan Dulkadir Köyü'nde 1990-1995 yılları arasında 22 kişinin kanserden, on iki kişinin de diğer hastalıklardan öldüğü, ölüm nedenlerinin belirlenmesi için hazırlanan raporun ise iki yıl kamuoyundan gizlendiğine dair iddialar ortaya atılmıştır. Daha sonra basına sızan rapora göre ölüm nedenleri "siyanürün toprağa sızmasıyla faal hale gelen arseniğin içme suyuna karışması" olarak tespit edilmiştir.⁴¹ Kütahya'da gümüş madeninde kullanılan siyanürün bölgede kanser olaylarının artmasına neden olması, Balıkesir Havran'da siyanür kullanılarak çıkarılması düşünülen altın madeniyle ilgili tartışmalarda da gündeme getirilmiştir. Bölgedeki vatandaşların avukatlığını üstlenen Semih Özay yabancı şirketlerin Türkiye'de faaliyet göstermesi kapsamında Alman kökenli çok uluslu şirketlerin altın çıkarmalarına izin verildiğini ifade ederken; Tüpraş Genel Müdürü Dr. G. Lange ise basında yer alan iddiaların "politik nedenlerle ya da Türkiye'deki yabancı yatırımcıları yermek amacıyla" ortaya atıldığını savunmuştur.⁴² Bu durum, madencilik alanında yabancı yatırımcıların çıkarları ile çevre konusundaki hassasiyetin karşı karşıya gelebildiğini gözler önüne sermektedir.

Diğer Yatırım Alanları

Krupp Firması yukarıda bahsedildiği üzere Türkiye'de temel olarak demiryolu yatırımları, demir-çelik sanayisinin kurulması ve geliştirilmesi, krom ticareti ve

36 "Kütahya İl Çevre Durum Raporu", T. C. Kütahya Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2011, [http://www.csb.gov.tr/db/ced/editedosya/kutahya_icdr2011\(1\).pdf](http://www.csb.gov.tr/db/ced/editedosya/kutahya_icdr2011(1).pdf), (18.01.2016), s. 46.

37 "Tarihçe", *Eti Gümüş A.Ş.*, <http://www.etigumus.com.tr/>, (24.12.2015).

38 Necati Doğru, "Bir Gümüş Hikayesi", *Milliyet*, 14 Mayıs 1991.

39 "Etibank, Alman Krupp'tan Tazminat Alacak", *Milliyet*, 27 Aralık 1991.

40 "Tarihçe", *ETİ Gümüş A.Ş.*, <http://www.etigumus.com.tr/>, (10.02.2016).

41 "Siyanürlü Ölüm Raporu Gizlendi", *Milliyet*, 2 Kasım 1995.

42 "Kanser, Siyanürle Geliyor", *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1993.

Gaz

Akademik
Bakış

131

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

gümüş madenciliği ile ilgilenmiştir. Fakat Krupp Firmasının Türk sanayisinin ve dış ticaretinin gelişmesinde oynadığı rol bu alanlarla sınırlı kalmamıştır. Firma bunların dışında farklı sanayi kolları ve yatırım alanlarına da eğilmiştir. Özellikle 1927-1932 ve 1933-1939 yıllarını kapsayan dönemlerde Türkiye’de yaptığı demiryolu yatırımları ile adından söz ettiren Krupp Firması, 1934 yılından itibaren diğer alanlarda da faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır.⁴³ Örneğin, Krupp Firması, Erzincan Şeker Fabrikasının kuruluş aşamasında görev alan on iki yabancı firmadan biri olarak fabrikanın bina ve çelik aksamalarının yapımının sorumluluğunu üstlenmiştir.⁴⁴ İhalesi 27 Şubat 1954 tarihinde yapılan söz konusu fabrika, 30 Eylül 1956’da işletmeye alınmıştır.⁴⁵ Krupp Firması ayrıca bütün yağ bitkilerinden yağ çıkarılabilecek bir pamuk yağı fabrikasını Ağustos 1967’de Tarsus’ta kurmuştur. Proje tutarı 6.300.000 TL olan bu tesisler günde 65-80 ton civarında pamuk özü işleme kapasitesine sahip bulunuyordu. Gene aynı firma tarafından Çukurova bölgesinde bunun haricinde toplam değeri 2.800.000 DM olan iki atölyenin kuruluşu daha gerçekleştirilmiştir.⁴⁶

Krupp Firması Türkiye’nin bor ihracatında da yer almıştır. Bandırma Limanı’ndaki rıhtımlardan birinin işletmesini alan Etibank Genel Müdürlüğü; bu proje için 400.000.000 lira harcanacağını ve Bandırma, Kırka ve Emet’te üretilen bor cevherini ihraç etmek için kendisine tahsis edilen rıhtıma paketeleme, depolama ve manipülasyon tesisleri yapacağını duyurmuştur. Ayrıca tesislerin proje ve detaylı mühendislik işlerinin Krupp Firmasına yaptırılacağı açıklanmıştır.⁴⁷

Alfred Krupp Türkiye’de turizm sektörü ile de yakından ilgilenmiştir. 31 Ağustos 1962 tarihinde Süha Fazlı Taylan’ın Dr. Alfred Krupp von Bohlen- Halbach ile kuracakları “Turizm ve Otelcilik Limited Şirketi” vasıtasıyla inşa edecekleri turistik otel için Türkiye’ye ithali istenen 6.200.000 lira hakkında 6224 sayılı kanunun hükümlerinin uygulanması uygun görülmüştür.⁴⁸

Krupp Firması çeşitli çimento fabrikalarının kuruluşlarına iştirak ederek Türkiye’de çimento sanayisinin gelişimine de katkı yapmıştır. Örneğin, Elazığ Altınova Çimento Fabrikası 12 Nisan 1954 tarihinde Türkiye Çimento Sanayi TAŞ, Türkiye Emlak Kredi Bankası, Krupp Firması ve özel girişimcilerin ortaklığı ile kurulmuştur. Bu tesisler 1959 yılında faaliyete sokulmuştur.⁴⁹ Fabrikayı

43 Özgüldür, *a.g.e.*, s. 88.

44 Deniz Akpınar-Vedat Karadeniz, “Erzincan Şeker Fabrikasının Kuruluşu, Gelişimi ve Geleceği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/39, Ağustos 2015, s. 238.

45 Akpınar-Karadeniz, *a.g.m.*, s. 237.

46 Ruhr Nachrichten, 19.08.1967, HA Krupp D 22.

47 “Bandırma’da Etibank Yeni Tesisler Yaptırıyor”, *Milliyet*, 28.01.1975.

48 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BCA 030.18.01.166.40.6.

49 Bilal Çoban, “Elazığ Altınova Çimento Fabrikası Durum Analiz Raporu ve Öneriler”, *Hazar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, <http://www.hazarsam.com/doc/oku/251/projelerimiz/cimento-fabrikasii-yer-degisikligi-kampanyasi/>, (13.03.2016).

Görüş

kuran şirketin toplam 5.000.000 liralık sermayesinin üçte birinin Elazığlılara, geri kalanının ise Türkiye Çimento Sanayi Anonim Şirketi ve Krupp Firmasına ait olduğu belirtilmektedir.⁵⁰ Krupp Firması ayrıca Niğde Çimento Sanayisi TAŞ. (toplam sermayenin %7,96'sına tekabül eden 398.000 TL sermaye ile) ve Trakya Çimento Sanayisi TAŞ'nin (toplam sermayenin %2,36'sına tekabül eden 377.000 TL sermaye:) kurucu ortakları arasında yer almıştır.⁵¹

Krupp firmasının Türkiye'de faaliyet gösterdiği alanlardan biri de gemi yapımıdır. Firma (Seebeck-Werft) 1970 yılında Koçtuğ Denizcilik işletmesi için MS Köyceğiz ve MS Dalaman adlı gemileri inşa etmiştir.⁵² Daha önceki dönemlerde de Krupp Firmasının -krom ticaretinden bağımsız olarak- Türkiye için gemi inşa etmesi söz konusu olmuştu. Fakat Krupp, 1937 yılında Hamburg'ta bulunan gemi yapım tezgâhlarına Mersin ve Karadeniz hatlarında çalıştırılmak üzere sipariş edilen on bir yolcu gemisinin inşasını önce Neptun Werft şirketine devretmiş, söz konusu şirketin de taahhütlerini yerine getirememesi üzerine sipariş Blumn und Foss şirketine verilmiştir.⁵³ Bunlara ilâveten Krupp Firması ayrıca üç adet VI tipi ticaret gemisinin Neptun Werft'te inşa edilerek Türkiye'ye teslim edilmesi konusunda 23 Ekim 1937 tarihinde İktisat Vekâleti ile bir sözleşme imzalamıştır. Fakat söz konusu gemilerin teslimatının toplam olarak 19 ay geciktirilmesini talep eden Krupp ve Neptun Werft firmaları, gemilerin yapımının bu süre içerisinde de tamamlanamayacağını anlaşılması üzerine, 1.000.000 DM tazminat ödeyerek gemilerin yapımından vazgeçebileceklerini bildirmişlerdir.⁵⁴ Krupp Firmasının gemi yapımı konusunda başarılı bir girişimi ise, Trak ve Sus adlı gemilerin yapımlarının tamamlanarak 1938 yılında Türkiye'ye teslim edilmesidir. Almanya'da Krupp tezgâhlarında yaptırılan 1.414 gros tonluk Trak gemisi, 16 Mayıs 1938 tarihinde İstanbul'a ulaştırılmıştır. Geminin 22 Mayıs'ta Mudanya'ya ilk seferini gerçekleştireceği açıklanmış ve ayrıca Bandırma hattında kullanılmak üzere Krupp tersanelerinde inşa edilen Sus vapurunun da 7 Haziran 1938 tarihinde teslim alındıktan sonra 22 Haziran'da İstanbul'a getirileceği bildirilmiştir.⁵⁵

Krupp Firmasının Türkiye'de gerçekleştirmek isteyip de gerçekleştiremediği projeler de bulunmaktadır. Bunların başında Boğaziçi Köprüsü'nün yapımına

50 "Genç-Muş Demiryolu Bugün Törenle Açılıyor", *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1955.

51 T. C. Resmi Gazete, 5 Ağustos 1960, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10570.pdf>, (13.03.2016).

52 "Türkiye ve ThyssenKrupp- 145 Yıllık Başarılı Ortaklık", ThyssenKrupp Encasa, <http://www.tk-encasa.com.tr/turkiye-ve-thyssenkrupp-145-yillik-basarili-ortaklik>, (22.12.2015).

53 Özgüldür, *a.g.e.*, s. 90. Cemil Koçak'ın ifade ettiğine göre, Türkiye'nin 17 Şubat 1937 tarihinde imzalanan ön antlaşma uyarınca Krupp'un Germania Tersanesine yedi adet gemi sipariş etmesinin ve imzalanan başka bir protokolle de yine bu firmadan dört adet gemi ısmarlamasının nedeni Türkiye'nin 1936 yılı itibarıyla Almanya'dan 45.000.000 TL (91.000.000 DM) tutarındaki alacağını tahsil etmek istemesidir (Bkz. Koçak, *a.g.e.*, s. 206).

54 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BCA 030.168.172.5.

55 "Sus Vapuru 22 Haziran'da Limanımıza Gelecektir", *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1938.

Genç

Akademik
Bakış

133

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

İştirak edememesi gelmektedir. Şöyle ki Krupp Firması, 1951 yılında, İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden Alman mimar Prof. Dr. Paul Bonatz ile birlikte yürütülen bir çalışmaya dayanarak Ortaköy ile Beylerbeyi arasında bir köprü yapılmasını teklif etmiştir.⁵⁶ Bu tarihten itibaren çeşitli defalar Boğaz'ın iki yakasını birleştirecek bir köprünün kısa süre içinde yapımına başlanacağına dair iddialar ortaya atıldıysa da⁵⁷ bu proje uzun süre hayata geçirilememiştir. Daha sonra köprünün yapımının İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na dâhil edilmesiyle proje ancak 1967 yılında yeniden gündeme gelmiştir.⁵⁸ Krupp Firması söz konusu köprünün yapım ihalesine beş Alman, iki İngiliz ve üç Fransız firmasının oluşturduğu bir konsorsiyumla katılmasına rağmen ihaleyi bir Alman ve bir İngiliz firmasının dâhil olduğu Hochtief Grubu kazanmıştır.⁵⁹ Buna benzer diğer bir örnek ise, Krupp Firmasının İzmit Kağıt Fabrikasının demir-çelik aksamalarının yapımı için teklif veren on yabancı firma arasında yer almasına rağmen ihaleyi kazanamamasıdır. Bu fabrikanın ihalesi (283.500 RM = 142.000 TL) bir başka Alman firması olan "Gutehoffnungshütte" adlı işletme tarafından alınmıştır.⁶⁰

Krupp Yetkililerinin Türkiye Ziyaretleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Villa Hügel'den Türkiye'ye önemli ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bunların zirvesini ise Alfred Krupp von Bohlen-Halbach'ın 15-31 Mayıs 1957 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmesi oluşturmaktadır. Hiç kuşkusuz bu ziyaretler Krupp Firmasını Türkiye'nin sanayileşmesi çerçevesindeki projelerde diğer rakiplerine karşı bir adım daha öne çıkarmıştır. Bu bağlamda ilk olarak Alfred Krupp'un Türkiye'ye yaptığı ziyaretler ele alınacaktır. Söz konusu ziyaretlerin özellikle 1957 yılında yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Bu kapsamda Bakanlar Kurulu tarafından Alfred Krupp ve maiyetinin 15-31 Mayıs 1957 tarihleri arasında özel uçaklarıyla Çanakkale, Erzurum, İzmir ve Kars şehirlerinde uçuşa yasak bölgeler üzerinde uçmalarına ve hava meydanlarına

Gör

- 56 Rainer Hermann, *Where is Turkey Headed? Culture Battles in Turkey*, Blue Dome Press, New York 2014; Yaşar Durukan, "Debates, Hassles on Decades Old Bridge", *Hürriyet*, 17 Kasım 2008, <http://www.hurriyet.com.tr/debates-hassles-on-decades-old-bridge-10373034>, (12.03.2016).
- 57 Boğaziçi Köprüsü'nün yapımının kısa zamanda tamamlanacağını iddia eden haberler için bkz. "Asma Köprü İşleri Son Safhaya Girmiş Bulunuyor", *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1953; "Asma Köprü'nün İnşaatına 3 Ay İçinde Başlanıyor", *Milliyet*, 13 Eylül 1957; "Boğaziçi Köprüsü 3 Yılda Bitecek", *Milliyet*, 09 Mayıs 1958.
- 58 Ahmet Topçu, "Boğaziçi Köprüsü (1. Köprü) ve Diğerleri: 500 Yıllık Rüya", http://mmf2.ogu.edu.tr/atopcu/index_dosyalar/Tarih/BoBridge.pdf, (12.03.2016).
- 59 "Boğaziçi Köprüsü Proje Bilgileri", *Karayolları Genel Müdürlüğü*, <http://www.kgm.gov.tr/Site-CollectionDocuments/KGMdocuments/Bolgeler/1Bolge/BogaziciKoprusuProjeBilgileri.pdf>, (12.03.2016).
- 60 İzmit Kağıt Fabrikasının ihalesi 1934 yılında 1.500.000 RM (yaklaşık 750.000 TL) bedelle bir diğer Alman firması Voith'e verilmiştir. Fabrikaya güç santrali ve elektrik tesisatı kurma ihalesi ise 360.000 DM (180.000 TL) bedelle Siemens-Schuckwerke adlı Aman firmasına tevdi edilmiştir. (Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Uygur Kocabaşoğlu vd., *SEKA Tarihi: Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikalarının Tarihsel Gelişimi*, SEKA Genel Müdürlüğü Yayınları, İzmit 1996, s. 73-76).

inmelerine izin verilmiştir.⁶¹ 15 Mayıs'ta Ankara'ya gelen Alfred Krupp, kendisini karşılayan gazetecilere ziyareti ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: "Devlet ricalinizin Almanya'yı ziyaretlerinde beni lütfen aramış olmalarına can-ı gönülden bir mukabelede bulunmak ve memleketinizdeki gelişmeleri yakından görmek üzere gelmiş bulunuyorum. Muhtelif bölgelerde tetkikler yapacağım, 10-15 gün kadar Türkiye'de kalmayı tasavvur etmekteyim. Seyahatim hitama erince bir basın konferansı tertip edeceğim." Ayrıca Krupp'un Ankara'da kaldığı süre içerisinde Hariciye köşkünde ikamet edeceği bildirilmiştir. Alfred Krupp, 16 Mayıs 1957 tarihinde Ankara'da Başbakan Adnan Menderes tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra Anıtkabir'i ziyaret eden Krupp, Ankara Belediye Başkanı ve bazı bakanlarla yaptığı görüşmelerin ardından Eskişehir ve Konya'da temaslarda bulunmuştur.⁶² Konya Çimento Fabrikasının makinelerini hazırlamakta olan Alfred Krupp, 17 Mayıs'ta Konya'da yaptığı açıklamada resmi makamların yanı sıra halkın da yakın ilgisiyle karşılaşmaktan memnun olduğunu ifade etmiş ve bu durumun ebedi Türk-Alman dostluğundan kaynaklandığının altını çizmiştir.⁶³

Alfred Krupp 19 Mayıs 1957 tarihinde İşletmeler Bakanı Samet Ağaoğlu, General Kamil Ergut, Krupp Firması müdürlerinden von Maltzan ve bu işletmenin Türkiye mümessili Süha Fazlı Taylan ile birlikte Karabük'ü ziyaret etmiştir. Burada von Maltzan ve Karabük İşletmeleri Umum Müdürü Ali Çimen Karabük tesislerinin kapasitesini 750.000 tona çıkaran yeni tesislere ait üçüncü yüksek fırının ihale protokolünü imzalamıştır. İmzaların atılmasının ardından üçüncü yüksek fırının kurulacağı yerde bir temel atma töreni yapılmıştır. Bu törene Seyhan milletvekili Ahmet Topaloğlu ve Karabük Belediye Başkanı da katılmıştır. Aynı günün akşamı (Ankara'da) Marmara köşkünde İşletmeler Bakanı Samet Ağaoğlu tarafından Alfred Krupp şerefine resmi bir kabul verilmiş ve bu kabule Başbakan Adnan Menderes de katılmıştır. Alfred Krupp aynı tarihte Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından da kabul edilmiştir.⁶⁴ Alfred Krupp 25 Mayıs 1957 tarihinde Bergama'ya yaptığı ziyarette Bergama Kalesi, Bazilika, Askilapyon, Etnografya Müzesi ve diğer tarihi eserleri incelemiş; Bergama'da devam etmekte olan kermes etkinliği kapsamında düzenlenen oyunlardan Bergama efelerinin ve Kozak zeybeklerinin kılıç kalkan oyunu oynayarak yaptıkları yürüyüş ve geçit resmini izlemiştir.⁶⁵ Daha sonra 27 Mayıs 1957 tarihinde Adana'daki çimento fabrikasının açılışına katılan Alfred Krupp,⁶⁶ bu açılıştan bir gün sonra Bursa'ya yaptığı ziyarette Uludağ'daki

61 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BCA 030.18.01.146.26.4.

62 "Başvekil Menderes Dün Krupp'la Görüştü", *Milliyet*, 17 Mayıs 1957.

63 Ayın Tarihi, T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/RKfXZ/date/1957-05-16>, (10.02.2015).

64 Ayın Tarihi, T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/RKfXZ/date/1957-05-16>, (10.02.2015).

65 Ayın Tarihi, T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/RKfXZ/date/1957-05-16>, (10.02.2015).

66 "Krupp İstanbul'a Dün İki Defa Geldi", *Milliyet*, 27 Mayıs 1957.

Gazi

Akademik
Bakış

135

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

volfram madenlerini ortaklaşa çalıştırmak konusunda yetkililerle bir prensip anlaşmasına varıldığını açıklamıştır. Böylece Krupp Firmasının Cari Yabancı Sermaye Yatırım Kanunu gereğince volfram madenleri için yatırım yapacağını duyuran Krupp, söz konusu ziyarette ayrıca suni elyaf sanayisiyle de yakından ilgilendiğini ve bu konuda da Bursalı girişimcilerle temas halinde olduklarını belirtmiştir.⁶⁷ Aynı yıl Haziran ayında yapılan bir haberde Krupp Firmasının linyit madenlerini işletmek üzere incelemeler yapmak için Türkiye'ye yeni uzmanlar göndereceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Krupp ailesinin Essen'de bulunan malikânesi Villa Hügel'de Hitit Sanat Sergisi açılması için de Ankara ve İstanbul'a uzmanlar gönderileceği duyurulmuştur.⁶⁸

Alfred Krupp, 31 Mayıs 1957 tarihinde düzenlediği basın toplantısında, Karabük Demir-çelik Fabrikasının geliştirilmesi için bir sözleşme imzalandığını ve ikinci bir demir-çelik fabrikasının kurulmasıyla ilgili projeyi incelediğini belirtmiştir. Krupp, Türkiye'de yeni demiryolu hatları kurmayı planladığını, batan "İzmir" gemisinden daha büyük ve modern bir gemiyi Türkiye'ye teslim edeceğini, karayolu taşımacılığı için gerekli kamyon satışının yapılacağını, Türkiye'deki kömür, krom ve volfram madenleriyle ilgilendiğini, ayrıca petrol tasfiyhaneleri kurmayı ve Boğaziçi köprüsünün yapımına katılmayı düşündüğünü açıklamıştır.⁶⁹

Türk Devlet Adamlarının Essen'i Ziyareti

Türk devlet adamları ve yetkilileri de her fırsatta Krupp Firmasını ziyaret etmişlerdir. Esasında bu durum, Türk devlet adamlarının ülkelerinin sanayileşmesinde söz konusu firmaya ne kadar önem verdiklerini ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır. Tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi cumhuriyet yıllarında da Essen şehrini ziyaret eden Türk yetkililerinin ve devlet adamlarının ilk durağı Villa Hügel olmuştur.⁷⁰ Bu çerçevede Essen Taylan kardeşler (1936), Türk Büyükelçisi Hamdi Arpag (1936) ve bir Türk komisyonu (1942) tarafından ziyaret edilmiştir.⁷¹ Diğer yandan Türk yetkililer 1945 sonrasında da Krupp Firmasına başbakan, bakanlar, iş adamları ve çeşitli meslek grupları düzeyinde çeşitli ziyaretlerde bulunmuşlardır. Örneğin, 3 Ekim 1954'te başladığı Almanya gezisinin üçüncü gününü Alman sanayisini incelemeye ve Alman sanayicileriyle görüşmeye ayıran Başbakan

67 "Krupp Bursa'da Volfram Madenlerini İşletecek", *Milliyet*, 29 Mayıs 1957.

68 "Krupp Yatırım İçin Hazırlık Yapıyor", *Milliyet*, 15 Haziran 1957.

69 "Krupp, Yapacağı İşleri Dün Açıkladı", *Milliyet*, 1 Haziran 1957.

70 Krupp Firması Osmanlı Devleti döneminde birçok paşa, asker, devlet adamı ve hanedan mensubu tarafından ziyaret edilmiştir. Krupp tesisleri cumhuriyetin kuruluşuna kadar takriben 115 kadar Türk devlet adamını ağırlamıştır. Hatta Essen 1917 yılında Vahdettin Efendi ve Mustafa Kemal tarafından da ziyaret edilmiştir. (Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Türk, *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti*, s. 239-240 ve 268-269).

71 Daten über die Beziehungen der Firma Krupp zur Türkei, Anlage: Bl. I.6, Historischer Archive der Firma Krupp, Türkei D2.

Adnan Menderes, 5 Ekim'de beraberindeki heyetle birlikte Alfred Krupp'u ziyaret etmiştir. Almanya ile daha sıkı ve kapsamlı ilişkiler geliştirmeyi arzu ettiklerini ifade eden Menderes, Alman Şansölyesi Konrad Adenauer'in Türkiye ziyaretinden sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin hızlı bir şekilde geliştiğini ve kendisinin bu ziyaretinin ilişkilerin gelişimi açısından yeni bir aşamaya işaret ettiğini vurgulamıştır. Menderes Almanya ile geliştirdikleri ticari ilişkilerin önemini aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir: "Türkiye giriştiği ve girişeceği iktisadi münasebetlerde kendi menfaatini korumayı düşündüğü nispette beraber iş gördüklerinin de menfaatlerini düşünen bir memleketidir."⁷² Krupp Firması 1950'li yıllarda Menderes'ten başka, İstanbul'dan on Türk gazeteci (1957) ve Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes (1958), Türkiye'nin Bonn Konsolosu Ziya Müezzinoğlu (1966), yüksek subaylar ve memurlardan oluşan 30 kişilik bir delegasyon (1967) ve Ulaştırma Bakanı Sadettin Bilgiç (1967) tarafından ziyaret edilmiştir.⁷³ Milli Savunma Bakanı E. Menderes 1958 yılında Mannesman Dökümhanesini ziyaretinden sonra Alfred Krupp'un özel davetlisi olarak Essen'de bulunmuş ve ev sahibi Alfred Krupp, E. Menderes'e Türkiye ziyaretinde misafirperver şekilde karşılandığı için teşekkürlerini dile getirmiştir.⁷⁴

Alman kültür heyetinin daveti üzerine 12 Ocak 1962'de İstanbul'dan Almanya'ya hareket eden Makine Mühendisleri Odası temsilcileri, Alman endüstri tesislerine yapılan inceleme gezisi kapsamında Essen'de bulunan Krupp fabrikalarının lokomotif ve motorlu taşıtlarla ilgili kısımlarını inceleme fırsatı bulmuşlardır. Söz konusu geziye dair hazırlanan raporda, Krupp fabrikalarında üretilen (dizel ve elektrikli) lokomotifler ve kamyonların incelenmesinden sonra fabrika müzesinin de ziyaret edildiği bildirilmiştir.⁷⁵

Essen'e ziyarette bulunarak Krupp fabrikalarını gezen bir diğer meslek grubu ise gazetecilerden oluşmaktadır. Örneğin; Federal Almanya Basın Dairesi'nin daveti üzerine 2 Haziran 1957 tarihinde Doğu Berlin'e hareket eden sekiz kişilik bir Türk gazeteci grubunun, gezilerinin bir bölümünde Krupp, Bayer ve Volkswagen gibi büyük fabrikaları gezecekleri açıklanmıştır.⁷⁶ Söz konusu gazeteci grubu, 14 Haziran'da Essen'de bulunan Krupp fabrikasını ziyaret etmiş ve fabrikanın ihracat müdürü ile görüşmüştür. Bu görüşmede volfram ve linyit konuları üzerine inceleme yapacak olan bir uzmanlar heyetinin 12 Haziran'da Türkiye'ye gittiği ve Krupp Firmasının Türkiye'ye –bir kısmı Krupp'un kontrolü altındaki başka firmalardan temin edilmek üzere- 100.000.000 Marklık malzeme

72 "Türk-Alman Görüşmeleri Bonn'da Devam Ediyor", Milliyet, 6 Ekim 1954.

73 Daten über die Beziehungen der Firma Krupp zur Türkei, Anlage: Bl. I.7, Historischer Archive der Firma Krupp, Türkei D2.

74 WAZ, 1 Ekim 1958, HA Krupp, E II 22 h.

75 Cemal Üner, "Rapor: Alman Kültür Heyetinin Daveti Üzerine Alman Endüstri Tesislerinde Yapılan Tetkik Gezisine Aittir", *Mühendis ve Makina*, VI/60, Temmuz 1962, <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/0000029E.pdf>, (18.12.2015), s. 25.

76 "Türk Gazetecileri Rus İdaresinde Bulunan Doğu Berlin'i Gezecekler", *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1957.

Gazi

Akademik
Bakış

137

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

satacağı bildirilmiştir. ⁷⁷ Krupp Firmasını ziyaret eden bir diğer gazeteci ise Abidin Daver'dir. 1935 yılında Almanya gezisi kapsamında Krupp fabrikalarına yaptığı ziyarette edindiği izlenimleri Cumhuriyet gazetesinde kamuoyu ile paylaşan Abidin Daver, Krupp Firmasından sitayiş dolu sözlerle bahsetmiştir. Daha önce küçük bir kasaba olan Essen'i 600.000'den fazla nüfusa sahip kocaman bir şehir haline getirenin Krupp fabrikaları olduğuna dikkat çeken Daver, Krupp Firmasının Essen'e de sığmayarak civar şehirlere taşıdığı ve adeta bir "Krupp Vilayeti" meydana getirdiğini ifade etmiştir. Daver söz konusu makalesine aşağıdaki ifadelerle son vermiştir: "[Krupp] işneden lokomotif ve paslanmaz çatal bıçaktan vapura varıncaya kadar, esası demir ve çelik olan her şeyi yapıyor. Krupp bir fabrika değil, bir âlemdir. Ateşten hayat çıkararak bir cehennemler âlemi...]"⁷⁸

Sonuç

Krupp Firmasının Türkiye'de gerçekleştirdiği faaliyetler, Türk-Alman ilişkilerinin gelişim çizgisindeki önemli aşamaları yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu durum söz konusu firmanın hem Osmanlı Devleti hem de Cumhuriyet döneminde ikili ilişkilerde sıradışı bir aktör olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni sivil ve askeri sanayisi için uygun bir pazar ve hammadde tedarikçisi olarak gördüğü dönemlerde Alman silahlarının İstanbul'a ihraç edilmesinde önemli bir rol oynayan firma, Cumhuriyet döneminde ise Türkiye'ye ihraç ettiği sanayi malzemeleri ve dolayısıyla Türk sanayisinin kuruluşuna yaptığı katkılarla ön plana çıkmayı başarmıştır. Bu çerçevede Krupp Firmasının söz konusu dönemde Türkiye'de demiryolu yapımı, krom ticareti, madencilik, gemi yapımı, demir-çelik sanayisi ve turizm gibi birçok alanda yatırım yaptığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Krupp yetkilileri ve Türk devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleri de firmanın Türkiye'deki faaliyetlerinin dal budak sarmasında önemli katkılar yapmıştır.

Bu çalışmada Krupp Firmasının Cumhuriyet döneminde Türk sanayisinin gelişmesinde oynadığı önemli rol ortaya konmuştur. Zira söz konusu firma bu dönemde çeşitli fabrikaların kuruluşu için yapılan hazırlık çalışmalarında yer almış ve ihtiyaç duyulan makineler ve malzemeler bu işletmeden tedarik edilmiştir. Krupp Firması bu dönemde özellikle Türkiye'nin sanayileşmesi için ihtiyaç duyduğu teknoloji transferini sağlayabileceği önemli bir aktör olarak sivrilmıştır. Daha önce de vurgulandığı üzere Karabük Demir-çelik Fabrikaları ve Erzincan Şeker Fabrikasının yanı sıra Kütahya'da işletmeye açılan gümüş tesislerinin kuruluşunda Krupp Firmasının önemli katkıları olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin ilk entegre demir-çelik fabrikası olma özelliğini taşıyan Karabük demir-çelik fabrikalarının çok sayıda sanayi tesisinin kuruluşunda önemli roller üstlenmesi dolayısıyla "fabrikalar yapan fabrika" olarak anıldığının altını çizmek gerekmektedir. Erzincan Şeker Fabrikası ise 1950'li yıllarda açılan

77 "Krupp Bize 100 Milyon Marklık Malzeme Satacak", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1957.

78 Abidin Daver, "Almanya İntibaları: Krupp Fabrikasında", *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1935.

ve Türkiye'yi şeker ihraç edebilecek konuma getirerek şekerde dışa bağımlı olmaktan kurtaran on bir fabrikadan biri olarak öne çıkmaktadır.

Yine de Krupp Firmasının Türkiye'nin sanayileşmesini koşulsuz bir biçimde destekleyen bir kurum olmadığı, bilâkis Essen yetkililerinin firma çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinin altını çizmek gerekmektedir. Zira Türk-Alman ilişkilerinin zaman zaman Krupp Firmasının Türkiye'de yürüttüğü faaliyetler açısından kısıtlayıcı bir unsur haline geldiği tarihi bir vakiâ'dır. Krupp Firması hiç kuşkusuz Cumhuriyet döneminde Türkiye'de yürütmüş olduğu ekonomik temelli faaliyetlerle Türk Alman ilişkilerinin gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak Elazığ'da kurulan Ferrokrom Tesisleri örneğinde görüldüğü gibi, sanayileşme ve kalkınma hamleleri tamamıyla dış politik mülâhazalardan arınmış değildir. Krupp Firması Türkiye'nin sanayileşmesine önemli katkılar yapmış olsa da ne yazık ki, bu girişimler Türkiye'nin kendi bağımsız sanayisini kurmasıyla sonuçlan(a)mamıştır. Diğer bir ifadeyle söylenecek olursa ithal edilen teknoloji Türkiye'nin sanayileşmesinde istenen etkiyi yap(a)mamıştır. Esasında Cumhuriyet döneminde gene bir Alman firması olan Junkers tarafından Kayseri'de uçak fabrikası ve Nuri Demirağ tarafından ise İstanbul'da bir havacılık okulu ve uçak fabrikası kurulması girişimlerinin çeşitli nedenlerden dolayı akim kaldığı düşünülecek olursa Türkiye'nin dışarıdan ithal ettiği teknolojiyi geliştirerek ulusal girişimcileri vasıtasıyla bu durumu bir başarı hikâyesine çeviremediği görülmektedir.

Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA 030.18.01.02.144.71.16, 24 Ağustos 1956.

BCA 030.18.01.146.20.14, 12 Nisan 1957.

BCA 030.18.01.146.29.12, 7 Haziran 1957.

BCA 030.168.172.5, 2 Ocak 1938.

BCA 030.18.01.166.40.6, 31 Ağustos 1962.

BCA 030.18.01.146.26.4, 14 Mayıs 1957.

Krupp Firması Tarih Arşivi (Historisches Archiv Krupp)

HA-BE II 22 d.

HA-FAH V H 5.

HA-D.22.

HA-E II 22 h.

HA-WA XVIz 125.

Gazete Arşivleri

"Asma Köprü İşİ Son Safhaya Girmiş Bulunuyor", *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1953.

"Asma Köprü'nün İnşaatına 3 Ay İçinde Başlanıyor", *Milliyet*, 13 Eylül 1957.

Gazi

Akademik
Bakış

139

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

- "Bandırma'da Etibank Yeni Tesisler Yaptırıyor", *Milliyet*, 28 Ocak 1975.
- "Başvekil Menderes Dün Krupp'la Görüştü", *Milliyet*, 17 Mayıs 1957.
- "Boğaziçi Köprüsü 3 Yılda Bitecek", *Milliyet*, 09 Mayıs 1958.
- Daver, Abidin, "Almanya İntibaları: Krupp Fabrikasında", *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1935.
- "Demir ve Çelik İstihali Büyük Ölçüde Artıyor", *Milliyet*, 25 Mayıs 1957.
- Doğru, Necati, "Bir Gümüş Hikayesi", *Milliyet*, 14 Mayıs 1991.
- "Etibank, Alman Krupp'tan Tazminat Alacak", *Milliyet*, 27 Aralık 1991.
- "Genç-Muş Demiryolu Bugün Törenle Açılıyor", *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1955.
- "İkinci Ağır Sanayi Merkezi Kuruluyor", *Milliyet*, 28 Temmuz 1955.
- "Kanser, Siyanürle Geliyor", *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1993.
- "Krupp Bize 100 Milyon Marklık Malzeme Satacak", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1957.
- "Krupp Bursa'da Volfram Madenlerini İşletecek", *Milliyet*, 29 Mayıs 1957.
- "Krupp, Demir Depolama Tesisi Kuruyor", *Milliyet*, 21 Ağustos 1976.
- "Krupp Fabrikası Karabük'ü Tevsi Edecek", *Milliyet*, 21 Haziran 1956.
- "Krupp İstanbul'a Dün İki Defa Geldi", *Milliyet*, 27 Mayıs 1957.
- "Krupp, Yapacağı İşleri Dün Açıkladı", *Milliyet*, 1 Haziran 1957.
- "Krupp Yatırım İçin Hazırlık Yapıyor", *Milliyet*, 15 Haziran 1957.
- "Siyanürlü Ölüm Raporu Gizlendi", *Milliyet*, 2 Kasım 1995.
- "Sus Vapuru 22 Haziranda Limanımıza Gelecektir", *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1938.
- "Türk-Alman Görüşmeleri Bonn'da Devam Ediyor", *Milliyet*, 6 Ekim 1954.
- "Türk Gazetecileri Rus İdaresinde Bulunan Doğu Berlin'i Gezecekler", *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1957.

Diğer Kaynaklar

AKPINAR Deniz-KARADENİZ Vedat, "Erzincan Şeker Fabrikasının Kuruluşu, Gelişimi ve Geleceği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 39, Ağustos 2015, s. 233-243.

AVCI Meral, *Die türkisch-deutschen Wirtschaftsbeziehungen in den Jahren von 1923 bis 1945 unter Beachtung der politischen Entwicklungen*, Shaker Verlag, Aachen 2014.

Aydın Tarihi, *T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü*, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/RKfXZ/date/1957-05-16>, (10.02.2015).

BAYER Yalçın, "Osmanlı Petrolü Fark Edemedi, Bizlerde 'Krom'u Anlayamıyoruz", *Hürriyet*, 11 Mart 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/osmanli-petrolu-fark-edemedi-bizler-de-krom-u-anlayamiyoruz-22790817>, (18.12.2015).

Boğaziçi Köprüsü Proje Bilgileri, *Karayolları Genel Müdürlüğü*, <http://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGMdocuments/BolgeI/Bolge/BogaziciKoprusuProjeBilgileri.pdf>, (12.03.2016).

Görüş

ÇINKI Mustafa M., "Krom; IMF, WFO ve WB Kısacında Özelleştirmeye Kadar Uzanan Kanlı Bir Öykü", *Metalurji Dergisi*, 128. Sayı, 2002, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi128/d128_2831.pdf, (15.03.2016).

ÇOBAN Bilal, "Elazığ Altınova Çimento Fabrikası Durum Analiz Raporu ve Öneriler", *Hazar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, <http://www.hazarsam.com/doc/oku/251/projelerimiz/cimento-fabrikasii-yer-degisikligi-kampanyasi/>, (13.03.2016).

DURUKAN Yaşar, "Debates, Hassles on Decades Old Bridge", *Hürriyet*, 17 Kasım 2008, <http://www.hurriyet.com.tr/debates-hassles-on-decades-old-bridge-10373034>, (12.03.2016).

"Eti Krom A. Ş. Genel Müdürlüğü'nün Tarihçesi", *T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı* <http://www.oib.gov.tr/portfoy/etikrom.htm>, (18.12.2015).

GÜÇLÜ Yücel, "Turkish-German Relations from Montreux to the Second World War", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol. XXIX, 1999, s. 49-82.

HERMANN Rainer, *Where is Turkey Headed? Culture Battles in Turkey*, Blue Dome Press, New York 2014.

KİPER Mahmut, "Fabrikalar Kuran Fabrika' Kardemir ile Türkiye Demir-Çelik Sektörünün Öyküsü", *Metalurji Dergisi*, TMMO Metalurji Mühendisleri Odası, Sayı 165, Mayıs 2013, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi165/d165_1825.pdf, (17.12.2015).

KİPER Mahmut, "Paydossuz Bir Yaşam: Selahattin Şanbaçoğlu", *Metalurji Dergisi*, TMMO Metalurji Mühendisleri Odası, Sayı 163, 2012, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi163/d163_1826.pdf, (24.12.2015).

KİPER Mahmut, "Fabrikalar Kuran Fabrika Kardemir ile Türkiye Demir-Çelik Sektörünün Öyküsü", *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Metalurji Mühendisleri Odası*, s. 21, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi165/d165_1825.pdf, (28.02.2016).

KOCABAŞOĞLU Uygur vd., *SEKA Tarihi: Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikalarının Tarih-sel Gelişimi*, SEKA Genel Müdürlüğü Yayınları, İzmit 1996.

KOÇAK Cemil, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939): İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

"Kütahya İl Çevre Durum Raporu", *T. C. Kütahya Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü*, 2011, [http://www.csb.gov.tr/db/ced/editordosya/kutahya_icdr2011\(1\).pdf](http://www.csb.gov.tr/db/ced/editordosya/kutahya_icdr2011(1).pdf), (18.01.2016).

ÖNSOY Murat, "1939-1944 İngiliz-Alman İktisadi Harbi: Türk Kromu Üzerine Pazarlıklar", *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 1, 2012, s. 93-120.

ÖZGÜLDÜR Yavuz, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Gazi

Akademik Bakış

141

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

SARIASLAN Ümit, "Kara Tren Gelmez M'ola...TCDD Açık hava Buharlı Lokomotif Müzesi Taşındı", *Kent ve Demiryolu*, 24 Şubat 2014, <http://kentvedemiryolu.com/icerik.php?id=1030>, (17.03.2016).

Sıtkı Koçman Vakfı, <http://www.xn--stkkomanvakf-odb54hcak.org.tr/Sayfa.aspx?Dil=TR&Sayfa=10&Tip=S>, (22.12.2015).

"Tarihçe", *Eti Gümüş A.Ş.*, <http://www.etigumus.com.tr/>, (24.12.2015).

TCDD 34061 Nolu Buharlı Lokomotifi, *TCDD Personel Sitesi*, <http://tcdd.net/tcdd-34061-nolu-buharli-lokomotifi>, (18.12.2015).

T. C. Resmi Gazete, 5 Ağustos 1960, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10570.pdf>, (13.03.2016).

TOPÇU Ahmet, "Boğaziçi Köprüsü (1. Köprü) ve Diğerleri: 500 Yıllık Rüya", http://mmf2.ogu.edu.tr/atopcu/index_dosyalar/Tarih/BoBridge.pdf, (12.03.2016).

TÜRK Fahri, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1923-1945", *Belleten*, LXXIX/ 285, 2015, s. 761-782.

TÜRK Fahri, Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914, Krupp Firması, Mauser Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephane Fabrikaları, IQ Yayınları, İstanbul 2012.

"Türkiye ve ThyssenKrupp- 145 Yıllık Başarılı Ortaklık", *ThyssenKrupp Encasa*, <http://www.tk-encasa.com.tr/turkiye-ve-thyssenkrupp-145-yillik-basarili-ortaklik>, (18.12.2015).

ÜNER Cemal, "Rapor: Alman Kültür Heyetinin Daveti Üzerine Alman Endüstri Tesislerinde Yapılan Tetkik Gezisine Aittir", *Mühendis ve Makina*, Yıl 6, Sayı 60, Temmuz 1962, <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/0000029E.pdf>, (18.12.2015).

Extended Abstract

Krupp company emerged as an important actor in Turkish-German relations as a result of its activities particularly in the field of arms trade after the second half of the 19th century. Krupp company's relations with the Ottoman Empire flourished considerably through the export of arms and ammunition in the era of Abdulhamid the Second. In the aftermath of the First World War, in accordance with the Treaty of Versailles in 1920 banning the arms production, Germany prioritized the sale of civilian trade materials to Turkey. Despite Krupp company sold arms and ammunition to Turkey during the Second World War, the commercial relations between Ankara and the Villa Hügel were not limited only to the trade of military equipment. Parallel to this development, the company's effectiveness in various sectors and industrial branches in the Republican era drew attention to its activities in civilian areas. Krupp's trade with Turkey then concentrated on iron and steel products and factories. Within this context, it emerged as a fact that Krupp's investments and export of industrial materials contributed to the development of Turkish industry. The Krupp

company came into prominence as a contributor to the establishment of iron and steel industry of Turkey. Accordingly, this study aims to demonstrate how and to what extent Krupp company contributed to the development of Turkish industry from 1923 to 1990. In this respect, the firm's investments in the fields such as railway construction, chrome trade, shipbuilding, mining, iron and steel industry and tourism as well as the mutual visits of company officials and Turkish statesmen were examined in this study.

It is concluded that the activities of Krupp company in Turkey reflect the significant stages in the development of Turkish-German relations in the Republican era as in the second half of the 19th century. As this study focused on the Republican era, it demonstrated how Krupp company became an actor that contributed to the industrialization of Turkey. Although Krupp, as a German firm, did not support the industrialization of Turkey unconditionally, it played an important role in the transfer of required technology and equipment to Turkey. The iron and steel factory in Karabük, the sugar factory in Erzincan and the silver plant in Kütahya were demonstrated as the prominent examples of Krupp company's contribution to the industrialization of Turkey.

Gazi

Akademik
Bakış

143

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017